

Ilona MORAVCOVÁ

**České menšinové školy v rumunském Banátě –
od jejich založení do vypuknutí 2. světové války**
(historickokomparativní studie)

Před více než 170 lety se od celku českého národa oddělila jeho nepatrná část (něco přes 2000 Čechů), aby přesídlila do hraničního území habsburské monarchie, do Banátu (viz dále). Tato skutečnost signalizovala počátek éry vystěhovalectví nového typu, jenž vznikl jako doprovodný jev složitých společensko-strukturálních změn v důsledku kapitalizace českých zemí.¹

Ačkoliv tuto vystěhovaleckou vlnu svým rozsahem ani charakterem nelze srovnávat s pozdějšími formami hospodářské emigrace, přece jen již určitým způsobem předjímala masové vystěhovalectví z Čech do Spojených států a carského Ruska v druhé polovině 19. století.

Banát je historické území mezi řekami Dunajem na jihu, Tisou na západě, Maruší (Mureš) na severu a Karpatami na východě, které vzniklo ve středověku

¹ První čeští osídlenci se objevili na území dnešního Banátu již v 18. století. Byli to ovšem většinou jednotlivci. Hlavní vlna přistěhovalců z Čech se objevila až na přelomu dvacátých a třicátých let 19. století. Konec 18. a počátek 19. století přinesl totiž habsburské monarchii několik výrazných změn: Tereziánské a josefínské reformy umožnily rozvoj průmyslu ve městech a zmírnění osobní závislosti poddaných na vrchnosti umožnilo rozvoj trhu pracovních sil. Francouzská revoluce, protihabsburská povstání, válka s Tureckem a s Napoleonem byly příčinou k radikalizaci nejširších vrstev. Vláda se společně s vrchností snažila reagovat na odpor poddaných represivními opatřeními, avšak vzhledem k celkovému politickému a hospodářskému vývoji bylo nutné přikročit ke zmírnění feudálního režimu. Na velkostatkách se začaly prosazovat nové technologické postupy, zatímco drobná hospodářství, s tradičním způsobem výroby, nebyla schopná velkostatkům konkurovat. Neúrodná léta na přelomu 18. a 19. století a rovněž státní bankrot způsobily v řadách poddaných především bídu a hlad. K neustálému zhoršování hospodářských i sociálních poměrů poddanské vesnice přispívaly i zvyšující se kontribuce a odvody k armádě. Všeobecná nespokojenost jak zbídačených poddaných, tak zchudlých řemeslníků a vysloužilých vojáků vedla k jejich migraci a hledání lepších životních podmínek. Srov. Milena SECKÁ, *Češi v Rumunském Banátu*, in: *Češi v cizině*, č. 8, Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, Praha 1995, s. 92; TÁŽ, *Češi v Rumunsku*, in: *Češi v cizině*, č. 9, Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, Praha 1996, s. 97.

jako správní oblast Uherského království, tzv. uherská marka.² V důsledku tureckých výbojů na Balkáně se stal Banát v letech 1552-1718 součástí Osmanské říše (sandžak). Poté se zpustošeného Banátu zmocnilo Rakousko,³ které začlenilo toto území do vojenské hranice, tzv. Militärgrenze.

V době, kdy se na území Banátu přistěhoval největší počet českých kolonistů, resp. v letech 1849-1867 se stal samostatnou rakouskou korunní zemí (pod názvem Srbská vojvodina a Temešský Banát), od roku 1872 znovu součástí Uher a v roce 1920 byl na základě Trianonské smlouvy rozdělen mezi SHS (Království Srbů, Chorvatů a Slovinců),⁴ Maďarsko a Rumunsko.⁵

Češi usídlení v Rumunsku byli především potomci vystěhovalců z Čech ve 20. letech 19. století, osídlenců tehdejší tzv. „Vojenské hranice“ rakouského mocnářství v hornatém jižním Banátu. První vlna českých kolonistů vyjela do Banátu v letech 1820-1824, druhá v letech 1826-1830 a zvláštní proud tvořili Češi z Moravy, kteří do Banátu přišli až ve čtyřicátých až šedesátých letech 19. století.⁶

Českých kolonistů z první i druhé vlny bylo asi 2000. S nimi však do Banátu přišel i zhruba stejný počet českých sudetských Němců z Klatovska, kteří si vybudovali samostatné kolonie. Mezi českými kolonisty byli většinou drobní rolníci, chalupníci a zchudlí řemeslníci. Charakteristickým znakem byla také nízká věková hranice kolonistů – průměrný věk dosahoval zhruba 21 let. Znamená to, že odcházeli především mladí, svobodní lidé nebo mladé rodiny s dětmi, starší lidé jen výjimečně. Hlavními důvody migrace bylo především zlepšení materiálních podmínek. Jejich důvody k přesídlení do rumunského Banátu byly (jak již bylo zmíněno) ekonomické a společenské: přetrvávající poddanství venkovského obyvatelstva, státní bankrot rakouského státu v roce 1811 v důsledku vleklých a vyčerpávajících napoleonských válek, dlouholetá povinná vojenská služba. Jednalo se o kolonizaci vnitřní, tzn. v rámci jednoho státu, neboť České království i Banát byly v té době součástí rakouské monarchie, ale v tzv. banátské Vojenské hranici, kam proudy českých vystěhovalců směřovaly, platily jiné zákony a právní normy než v jiných zemích monarchie, a ty nově přichozím kolonistů slibovaly velké úlevy a výhody.

Kolonisté sice migrovali v rámci jednoho soustátí, ale přírodní podmínky, které je čekaly, se značně lišily od domovského prostředí. Češi museli v okolí svých sídel vykácet husté, převážně bukové lesy, ve značně členité krajině vymýtit

² V současné době je rozdělené mezi Srbsko, Maďarsko a Rumunsko.

³ Požarevacký mír, 1718.

⁴ Trianonská smlouva – mírová smlouva mezi mocnostmi Dohody a jejich spojenci na straně jedné a Maďarskem na straně druhé, podepsaná 4. 6. 1920 na zámku Velký Trianon. Potvrdila rozpad Uherska, vznik Maďarska a odstoupení částí bývalého Uherska Království SHS (Báčka, Chorvatsko a západní část Banátu), Rumunsku (Sedmihradsko a východní část Banátu), ČSR (Slovensko a Podkarpatská Rus) a Rakousku (Burgenland).

⁵ Srov. *Malá československá encyklopedie*, Praha 1986, sv. 1, s. 415, heslo Banát.

⁶ Ti se však neusadili v jižním Banátu, nýbrž dosídlili vesnici Clopodia v úrodných oblastech severozápadních výběžků Banátu. Další asi 50 českých rodin se později přistěhovalo do smíšené obce Peregu Mare (Velký Pereg), blízko města Aradu, již mimo území Banátu.

hluboká údolí a stráně a během několika desetiletí změnit hornatou a zalesněnou zem v obdělvanou krajinu. Český živel, jen zřídka obklopený řídkým osídlením rumunských, srbských a německých osad, zde pak již natrvalo (?) zapustil své kořeny. Situace českých přesídlenců se pak ve druhé polovině 19. století stabilizovala a počet obyvatel v původních českých obcích kulminoval těsně před začátkem první světové války.

U české enklávy v Rumunsku se vzhledem k její izolaci podnes uchovala – nejlépe ze všech krajanských minorit v zahraničí – řada archaických prvků materiální a duchovní kultury a také relativně čistý český jazyk. Přes určitý postup akulturačních a asimilačních tendencí je dosud jádro českého etnika v rumunském Banátu relativně kompaktním a výrazným celkem.⁷

První léta života českých kolonistů v banátských horách nebyla nikterak příznivá. Přírodní podmínky a řídké osídlení dalo základ individuálnímu vývoji jednotlivých českých osad. Nízký životní standard okolního etnika i jeho odlišná víra – pravoslaví a jazyk byly hlavními důvody izolovanosti Čechů. Češi přišli do Banátu v době, kdy místní Valaši (Rumuni) a Srbové žili takovým způsobem, že vše, co potřebovali, si sami vyrobili a obchod prakticky rozvinutý nebyl. Kontakt Čechů s okolním obyvatelstvem nebyl příliš častý. Proto také první generace českých přistěhovalců neovládala rumunštinu ani srbštinu, protože je nepotřebovala. Úředním jazykem na území Vojenské hranice byla němčina, kterou Češi znali z domova.

Postupem času docházelo k častějším kontaktům Čechů s okolím. Rozšiřoval se trh, sezónní práce, služby českých děvčat ve městech, vojenské služby atd. Také směrem od okolního etnika sílily kontakty. Češi byli uznávanými odborníky na zemědělské hospodaření, sadaření, včelaření i jednání s úřady.

V prvních letech po usídlení v novém prostředí měli naši krajané existenční starosti: museli se postarat o své příbytky (zpočátku žili velmi nuzně, po zemnicích a polozemnicích postupně budovali malé dřevěné chalupy nebo boudy z vázaných prutů nahazovaných blátem, kryté slámou nebo rákosem), obdělávat půdu na pole a zahrady a postarat se o obživu. Teprve až ve druhé a třetí generaci se někteří vypracovali na zámožnější jedince a začalo se pomýšlet na zřízení samostatné české školy.

Počátky českých osvětových a vzdělávacích snah

Dá se říci, že ani v počátcích Češi nezapomínali na vzdělávání svých dětí v mateřském českém jazyce. Až do poloviny 19. století však byli většinou prvními

⁷ Leoš ŠATAVA, *Etnické menšiny v Evropě*, Praha 1994, s. 249. Na přelomu let 1989 a 1990 se, v souvislosti s dramatickými společenskými změnami v Rumunsku, výrazně zvýšil zájem české veřejnosti o českou menšinu v této zemi. Vznikl výbor pro pomoc těmto krajanům a byla uskutečněna i řada solidárních akcí, které přinesly pomoc v materiální i kulturní oblasti (vysílání českých učitelů na stáž atd.). Objevily se i návrhy na případnou reemigraci rumunských Čechů zpět do staré vlasti.

učiteli – laiky – vzdělaní rolníci, kteří učili po večerech a po domech děti triviu.⁸

Jakmile byly obce alespoň částečně uspořádány, nechala vojenská správa v každé z nich vybudovat obecní domy. Místní čeští obyvatelé se měli co nejdříve postarat o vystavění škol, k jejichž stavbě správa přislíbila materiál a rovněž přislíbila i zajištění českého učitele a kněze. V obecních domech, kterým se říkalo „strážže“, byly původně umístovány malé oddíly, které dohlížely na obecní pořádek a vykonávaly strážní službu při dunajské hranici.⁹

I když vojenská správa slibovala kolonistům zajištění českých učitelů a kněží, ve většině českých osad na ně čekali téměř třicet let. Nejprve vyučovali (jak již bylo řečeno) nejstarší nebo nejschopnější muži ve svých domech, později vyučovali vysloužilí poddůstojníci vojenské hudby v Karasebenši. Teprve kolem roku 1850 začíná řádné školní vyučování, tehdy byly postaveny i první školní budovy s bytem pro učitele.

Pravidelná školní výuka byla zahájena v šesti ryze českých obcích v těchto letech: Eibenthal 1848, Rovensko 1850, Svatá Helena 1851, Gernik 1851, Biger 1852 a Šumice 1857.¹⁰

Učitelé, stejně jako po svém příchodu i kněží, nosili uniformu, ale většinou byli bez hodností. Zpravidla polovinu svého platu dostávali učitelé od vojenského eráru, druhou polovinu mzdy plus obilí a dřevo jim zaopatřovali místní občané. Byly to v podstatě školy obecní. Dozor nad nimi byl svěřen církevním a vojenským úřadům.¹¹ Teprve po roce 1854 přišli mezi naše krajany diplomovaní čeští učitelé.

Prvními diplomovanými učiteli byli:¹²

1854	Svatá Helena	Antonín Holeček	(1863 – Jindřich Schlögel)
1854	Rovensko	Matěj Hájek	
1857	Gernik	Vincenc Zamouřil	
1865	Biger	Adam Mleziva	
?	Eibenthal	Josef Vaněk	
1878	Šumice	Josef Březina ¹³	

⁸ Bylo tomu tak například v české obci Svatá Helena, kde učiteloval pan Karel Černík, pozdější starosta obce, nebo v Šumici, kde se o vzdělávání staral František Klír. Srov. Zdeněk ŠÍPEK, *Rumunští Češi a ČSR*, in: *Češi v cizině*, č. 4, Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, Praha 1989, s. 142.

⁹ Ačkoliv velikým lákadlem pro první osidleny bylo kromě získání půdy právě oproštění od vojenské služby, poměrně záhy se muži této výsady vzdávali, neboť za to získávali od vojenské správy lesy. Později se stala hraniční služba povinnou a trvala 12 let. Nemusela se však odsloužit vcelku (najednou), muži si ji vybírali dle vlastní vůle. Tato hraničářská služba trvala až do roku 1873, kdy byla Vojenská hranice zrušena.

¹⁰ M. SECKÁ, *Češi v Rumunském Banátu*, s. 109.

¹¹ TAMTÉŽ.

¹² Rudolf URBAN, *Čechoslováci v Rumunsku*, Bukurešť 1930, s. 15.

¹³ O rozvoj české kultury a jazyka se v 19. století nejvíce zasloužil učitel Vincenc Zamouřil a Jindřich Schlögel, diplomovaní učitelé z Královéhradecka, kteří do největších českých kolonií Svatá Helena a Gernik přišli jako mladí dobrovolníci ještě v době Vojenské hranice a působili zde až do smrti. Byli to vynikající pedagogové, nadaní hudebníci i organizátoři a svědomití osvětoví

Přibližně ve stejné době (tzn. padesátá léta 19. století) docházelo ke stavbám kamenných kostelů a far, často na místech původních dřevěných kaplí, a zároveň k ustanovování duchovních správců. Vojenská správa nakonec dodržela své sliby – do všech obcí dodala stavební materiál na stavbu školy a obecního domu a kaple.¹⁴ Úředníci Vojenské hranice si totiž byli velice dobře vědomi, že Češi ochotně zůstanou v nehostinných podmínkách Banátu pouze tehdy, budou-li mít svou víru a školu. A tak všemožně církev i školy podporovali, a je třeba konstatovat, že později se důsledně starali i o školní a duchovní výchovu kvalifikovanými lidmi.

Vliv maďarizace Banátu na osvětový život českých kolonistů

Poměrně složitější situace pro české krajany nastala po zrušení banátské Vojenské hranice roku 1873, kdy toto území bylo začleněno do tzv. Zalitavska (uherské části Rakouska-Uherska) a stalo se součástí Uherského království. I když se maďarština se stala povinným úředním jazykem, změny ve správním řízení se v českých obcích dlouho neprojevovaly. Nadále se učilo česky, později ze slabikářů a čítanek sepsaných Jindřichem Schlöglem a schválených uherskou vládou.

Podstatnou změnu přinesl rok 1907, kdy byl v Zalitavsku vydán nový školní zákon (Lex Apony). Po vydání Aponyho zákona byly veškeré obecní školy zestátněny a na ně dosazeni maďarští učitelé. Maďarština se stala jediným vyučovacím jazykem. Postupná maďarizace současně zasáhla i církevní záležitosti, éra českých kněží skončila, a tak se český jazyk ztratil nejenom ze škol, ale i z kostelů.

V Banátě byl tento zákon uveden do praxe roku 1910, kdy cílená maďarizace vrcholila a čeština byla označována jen jako řeč pomocná. České děti se vzdělávaly pouze maďarsky. Hned roku 1911 byla ve Svaté Heleně zřízena maďarská opatrovna („óvoda“ = mateřská škola)¹⁵ a roku 1914 byl z obce vyštván český učitel Jan Schlögel.¹⁶ I z ostatních českých vesnic byli suspendováni dobří čeští

pracovníci. Jindřich Schlögel informoval českou veřejnost o stavu českých kolonií v rumunském Banátě mnohými články především v časopise Naše zahraničí, vydávaném ve dvacátých letech 20. století v Praze. Napsal rovněž slabikáře a čítaneky pro děti českých kolonistů, které byly uherskou vládou schváleny jako oficiální a podle kterých se v rumunském Banátě skutečně vyučovalo.

¹⁴ Čeští kolonisté byli vyznání římskokatolického (kromě 30 rodin evangeliků ve Svaté Heleně). V Banátě, který byl etnicky heterogenní, převládalo náboženství pravoslavné (u Srbů a Valachů), méně katolické (Němci) a židovské.

¹⁵ Učitelka v této opatrovně trestala děti bitím pokaždé, když pronesly slova v českém jazyce. Rodiny, které odmítaly děti do opatrovny posílat, musely jít do tří dny vzdáleného města a zaplatit tam pokutu. Šest dní znamenalo pro každého hospodáře příliš velikou časovou ztrátu, a tak byly raději děti do opatrovny posílány.

¹⁶ Syn učitele „budovatele“ Jindřicha Schlögla. Jan Schlögel byl pro své styky s Čechami (a mimo jiné i dr. Janem Auerhanem, který roku 1914 navštívil Banát a bydlel u něj) nařčen s panslavismu a protistátních schůzek. Jako nepřítel maďarského národa byl suspendován a přeložen na maďarskou školu do Senteše, navíc byl za předčítání českých knih obviněn z velezrady a děti

učitelé pro neznalost nebo nedostatečnou znalost maďarštiny. Maďarizační tlak stoupal i v dalších českých obcích,¹⁷ záhy se ve školách český jazyk nesměl používat ani jako řeč pomocná, úřady měly námitky i proti českým křestním jménům a českému zpěvu. Během 1. světové války se v některých českých obcích nevyučovalo vůbec (Bígr, Rovensko, Šumice).

Snaha o odnárodnění však narazila na silný odpor a čeština se udržela a předávala v rodině z generace na generaci. Konec maďarizaci přinesla až Trianonská smlouva z roku 1920 (viz výše), kdy byl Banát rozdělen a české vesnice v banátských horách připadly pod správu Rumunska.¹⁸ Čistě českými vesnicemi v Rumunsku byly Gerník, Svatá Helena, Bígr, Rovensko, Eibenthal a Šumice a všechny se nacházely na území Banátu.

Stav školství v českých vesnicích

Od roku 1919, a definitivně rokem 1920, byly české osady v Banátě připojeny k Rumunskému království. Na rozdíl od poměrů hospodářských a sociálních nastala pro české školství přece jenom příznivější situace. Rumunské úřady zpočátku povolily české vyučování v plném rozsahu a školy zůstaly obcím. Zásadním problémem však byl nedostatek vhodných učitelů. Ještě za uherského státu bylo povoleno povolávat učitele z Čech. V novém státě však zákon zakazoval vyučování učiteli cizí státní příslušnosti. V důsledku tohoto nařízení zbyl v českých obcích v Banátu pouze jeden učitel – ve Svaté Heleně Jan Schlögel – v ostatních vesnicích učitel nebyl. Tento neudržitelný stav českého školství vyřešil stát: obecní školy zestátnil, a kde učitel chyběl, tam byl dosazen učitel rumunský. Bylo ovšem přislíbeno, že pokud bude dostatek českého dorostu, bude i českých škol. Částečně se to podařilo, což názorně dokazuje tabulka na následující straně, která zachycuje kulturní poměry v českých vesnicích v roce 1930.¹⁹

Vedle dosazovaných rumunských učitelů na českých školách vyučovali opět diplomovaní čeští učitelé, kteří již byli většinou rodáky z Banátu.²⁰ Protože jich však byl nedostatek, mezinárodní dohodou z 20. let rumunské ministerstvo školství (viz dále) povolilo vysílání českých učitelů z Československa do Rumun-

musely opustit českou školu a odejít na školu maďarskou. Na jeho místo řídícího učitele ve Svaté Heleně pak nastoupil Maďar.

¹⁷ Konkrétní změny a postupy ve vývoji vzdělávání v jednotlivých českých obcích budou popsány dále.

¹⁸ K tomuto tématu srov. M. SECKÁ, *Češi v Rumunském Banátu*, s. 96; Z. ŠÍPEK, *Rumunští Češi*, s. 142; R. URBAN, *Čechoslováci*, s. 15; Jindřich SCHLÖGEL, *Dějiny českých osad v rumunském Banátě*, in: *Naše zahraničí*, č. 6, Praha 1925; M. SECKÁ, *Češi v Rumunsku*, s. 92; Národní archiv (dále jen NA) Praha, fond Československý ústav zahraniční (zkratka ČÚZ), K 64-66, vystěhovalectví, Rumunsko a další dosud uvedené.

¹⁹ R. URBAN, *Čechoslováci*, s. 58; J. SVOBODA, *Česká menšina v Rumunsku*, Praha 1999, s. 26; M. SECKÁ, *Češi v Rumunském Banátu*, s. 104.

²⁰ František Palát (Pálfi) z Rovenska, František Karban z Bígru, Josef Nejedlý a František Merhout z Gerníku. Srov. J. SVOBODA, *Česká menšina*, s. 26.

ška.²¹ Byly to tzv. „smluvní síly“, které učily pouze českému jazyku, zpěvu a vlastivědě. Hlavním vyučovacím jazykem na všech českých školách byla rumunština, pouze první rok povinné školní docházky mohly české děti absolvovat v mateřštině. Rumunské ministerstvo školství sice povolilo používání českých učebnic, ale školní revizoři a podrevizoři je pod trestem zakazovali.

Místo ²²	Počet škol	Tříd	Učitelů	Žáků	Knihoven	Knih	Spolků	Sborů
Eibenthal	1	1	1 Čech	81	1	240	2	2 kapely
Rovensko	1	1	1 Čech	43	1	161	-	1
Svatá Helena	2	2	1 Čech 2 Rumuni	120	1	136	-	-
Gernik	1	2	1 Čech 2 Rumuni	120	-	-	-	-
Biger	1	1	1 Rumun	50	1	36	-	1 kapela
Šumice	1	1	2 Češi	120	1	40	-	-
N. Ogradena	1	1	1 Němec	28	1	30	-	1

Koncem 20. let 20. století došlo k určitému zlepšení stavu českého školství, a to především zásluhou Československého ústavu zahraničního, který pomáhal zajišťovat nejenom vhodné učitele, ale i materiálně podporoval výuku zasíláním učebnic a dalších školních pomůcek. Československý ústav zahraniční (ČÚZ) také zprostředkovával kontakty s různými podpůrnými spolky (např. se školským spolkem „Komenský“ v Praze, Masarykovým lidovýchovným ústavem atd.),²³ které věnovaly například knihy pro nově vznikající knihovny, notový materiál pro sbory či kapely, ale také bohoslužebné předměty pro výzdobu do českých kostelů.

Situace ve stavu českého školství v rumunském Banátu se pak až do 2. světové války nezměnila. Pokud nebylo dostatečné množství učitelů z vlastních řad, byli povoláni učitelé z Čech. Ovšem těsně před vypuknutím druhé světové války rumunská fašistická vláda zakázala všem cizím státním příslušníkům výkon ve státních službách, a tak zanikla i tato přínosná možnost.²⁴

České školství v Rumunsku

České školy v Rumunsku měly svůj právní základ ve Smlouvě o ochraně menšin, sjednané mezi mocnostmi spojenými a sdruženými a Rumunskem ze dne

²¹ Roku 1929 přišel do české obce Šumice učitel z Čech Vojislav Stratil a v témže roce do Svaté Heleny Ladislav Šrubař. Oba zde jako učitelé a osvětoví pracovníci působili až do konce třicátých let.

²² Obce jsou řazeny vzestupně podle začátku pravidelné školní výuky.

²³ Seznam spolků a krajanských institucí udržujících kontakt s krajany in: Stanislav KLÍMA, *Československá péče krajanská*, Praha 1931.

²⁴ Celé srov. M. SECKÁ, *Češi v Rumunském Banátu*, s. 98-104; TÁŽ, *Češi v Rumunsku*, s. 99-100; J. SVOBODA, *Česká menšina*, s. 26-27; Z. ŠÍPEK, *Rumunští Češi*, s. 142-143; R. URBAN, *Čechoslováci*, s. 15.

19. prosince 1919. Školské nařízení z roku 1923, č. 100088/23, a školský zákon ze 30. června 1924 tvoří další podklad těchto škol.

Zpočátku bylo české menšinové školství z největší části školstvím církevním, řízeným a vydržovaným jednotlivými církevními obcemi. Tyto školy byly čistě menšinové, kde vyučování státnímu (rumunskému) jazyku probíhalo pouze v povinném předmětu „rumunský jazyk“, kterému byly věnovány zhruba 4 hodiny týdně.

Později začaly být zřizovány školy státní. Článek 7. Zákona o školách z roku 1924 však stanovoval, že vyučování na státních školách se v národních školách musí uskutečňovat v rumunštině. Ovšem v obcích s většinovým počtem Čechů tento zákon stanovoval zřízení škol lidových s vyučovacím českým jazykem – a to za stejných podmínek, jako v obcích rumunských (totiž navštěvuje-li alespoň 60 dětí 1. až 5. třídu a alespoň 40 dětí 6. až 8. třídu). Na těchto školách se pak rumunský jazyk vyučoval pouze v počtu hodin stanoveném nařízením.

Zmíněné nařízení pak stanovovalo vyučování rumunštině takto: v 1. a 2. třídě to musela být nejméně 1 hodina týdně (čtení, cvičení řeči a myšlení), ve 3. a 4. třídě pak 2 hodiny denně (vyučování řeči, čtení, sloh, rumunský dějepis a zeměpis).

Soukromé národní školství bylo upraveno zákonem z 22. prosince 1925. Podle tohoto zákona si zakladatelé soukromých škol mohli samostatně určit (vybrat) vyučovací jazyk. Žáci těchto škol měli ovšem povinnost každoročně skládat výroční zkoušky na školách veřejných. Počínaje 3. školním rokem se do výuky zahrnoval povinný předmět „rumunský jazyk“, v něm se učilo i dějinám Rumunska a zeměpisu.

Skutečná realita stavu českého školství v Rumunsku však byla mírně odlišná. Obecných škol, na kterých se vyučovalo česky, bylo v Rumunsku celkem 7 (rovněž 7 škol bylo slovenských, z toho 3 církevní). V některých třídách se vzdělávalo až 300 žáků a na některých školách nebyl vůbec český učitel. Ve většině případů nebyl ani dostatek potřebných školních knih, ani jiných pomůcek pro české vyučování. Zvláštní čítanky pro české školy v Rumunsku vydány nebyly. Používalo se učebnic vydaných v Československu, z nichž některé byly schváleny rumunskými školskými úřady (výnos Seria A – Biroul B Nro 11242; z 12. února 1929).

Pedagogický dozor nad školami byl výhradně rumunský. Vzhledem k tomu, že rumunští inspektoři ve většině případů češtinu neovládali, zůstávalo tak veškeré české vyučování bez jakéhokoliv vnějšího dozoru.

O výchově učitelského dorostu ze středu menšiny rovněž nebylo nikterak postaráno. Na přechodnou dobu povolila rumunská vláda, aby na některých školách vyučovali i nekvalifikovaní čeští státní příslušníci.

Za zlepšením poměrů českého školství v Rumunsku byla sjednána tzv. úprava kulturních styků mezi Rumunskem a Československem dne 21. ledna 1930 a 1. března 1930, která byla dne 22. října 1936 doplněna dodatkem, který se týká výhradně školských styků.

Tento dodatek k úpravě kulturních styků obsahuje:

- v článku 1. ustanovení, které prohlašuje, že československá a rumunská vláda vzájemně zřídí menšinové školy v obcích, kde je alespoň 30 dětí menšinové národnosti
- v článku 2. ustanovení, že zřizování, udržování a organizace těchto škol se řídí předpisy platné pro ostatní školy daného státu
- podle článku 3. se v menšinových školách budou používat školní osnovy platné pro daný stát
- podle článku 4. musí být učitelé na těchto školách státní příslušnosti toho státu, ve kterém se škola nachází. Pokud však nebude dostatek takových učitelů, povolí vlády učitele státní příslušnosti druhého státu
- podle článku 5. umožní vlády zřízením profesury na některém z učitelských ústavů možnost, aby kandidáti učitelství byli k výuce na menšinové škole dostatečně připraveni. Pokud nebude takových profesorů domácí státní příslušnosti dostatečné množství, povolí vlády, aby tuto přípravu vykonávali profesori státní příslušnosti smluvního státu
- v článku 7. se obě vlády zavazují, že řádně vybaví školy čítankami a učebními pomůckami
- v dalších člancích se pamatuje na podpory učitelských kandidátů, dále na kurzy mateřského jazyka v místech, kde nelze menšinové školy pro nepřístupnost kraje nebo roztroušenost obyvatelstva zříditi.²⁵

Stav českého školství v jednotlivých českých obcích

Pokud budeme sledovat stav českého zahraničního školství v Evropě, pak nepochybně nejsmutnější a nejzaostalejší bude stav českého školství v Rumunsku, resp. rumunském Banátě. Nejvýraznějším důvodem pro to byla již zmíněná izolovanost českého etnika od okolního světa, nedostatečná komunikace s okolními obyvateli i původní vlastí, neupravenost školských a církevních poměrů, nedostatek duchovních vůdců a účelné organizace.

Pro poznání života českých krajanů, jejich priorit a snah o uchování češtví, a především k podrobnějšímu seznámení se s osvětovými a školskými poměry Čechů v jinonárodním prostředí přispěje i následující stručný popis všech šesti ryze českých obcí:

EIBENTHAL (Jevental, Eibental)

Eibenthal založili čeští kolonisté v letech 1826-1828. Byl vystavěn poměrně vysoko v horách – 631 metrů nad mořem – v nejjižnějším ohbí řeky Dunaj. Jeho dostupnost nebyla jednoduchá a v zimě byl prakticky odříznut od okolí. Tato česká vesnička s německým pojmenováním získala svůj název podle mohutných tisových lesů, které původně zdobily zdejší hory.

²⁵ Veškeré zde uvedené právní úpravy srov. Jan AUERHAN, *Československé jazykové menšiny v evropském zahraničí*, Praha 1935, s. 75-76.

O vzdělávání svých dětí pečovali Češi v Eibenthalu hned od svého příchodu. O tom svědčí kromě jiné i tato skutečnost: obec byla založena kolem roku 1827 a nejstarší kamenné budovy v obci byly fara z roku 1847 a škola z roku 1848.

Škola byla původně jednoduchá chalupa s dřevěnou verandou, ze které se vcházelo do předsíně (bývalé kuchyně) a dále do školní třídy po levé straně a obecní úřadovny napravo; zde občas úřadoval obecní notář přicházející vybírat daně, vést matriku, sepisovat smlouvy atd.

Do roku výstavby školy (1848) se učilo různě. Nejčastěji v domech, které měly pro tyto účely vhodné prostory. Jako učitelé se zde do roku 1848 vystřídal mnoho lidí – v prvních letech i zde vyučovali vzdělanější rolníci, později vysloužilí poddůstojníci od vojenské hudby v Karasebenši. Byli to Jan Houska, Josef Hájek, Josef Kroupa, Jan Lukeš, Matěj Hájek, Jan Říha, Jan Holeš a plných třicet let (1878-1908) František Urban, bývalý kapelník 13. hraničářského pluku.

Roku 1908 přišel do českého Eibenthalu první diplomovaný učitel z Čech, Josef Vaněk, a po něm Maďar Géza Fodor, který v souvislosti s cílenou maďarizací vyučoval pouze maďarsky a stav vyučování za jeho působení byl označován jako „*všelijaký, jen ne stálý*“.

Po válce a připojení Banátu k Rumunsku začal na zdejší škole opět česky vyučovat Josef Nejedlý – diplomovaný učitel, již rodák z Banátu, původem z největší české osady v tomto kraji – z Gerniku. Český jazyk ovládal velmi dobře, ovšem pravopis už podle záznamů uspokojivý nebyl.²⁶

O výchovu svých dětí dbali eibenthalští Češi velmi slušně. Docházka do školy byla řádná, jen v letních měsících musely děti občas vypomáhat na polích. Po skončení školní docházky pokračovaly děti ve výuce řemesel, neboť na studia nebylo dostatek peněz a ani vyhlídky nebyly nikterak utěšené.

Až do roku 1934 se na eibenthalské škole používaly schválené české učebnice. V tomto roce zde vyučovali dva učitelé: Rumun – učitel a správce, který neuměl vůbec česky – a rumunská Češka, Štěpánka Eliášová, která se obětavě snažila o předávání učiva českém jazyce. V tomto roce se však školské poměry v Eibenthalu značně zhoršily. Učitelce Eliášové bylo zakázáno nadále vyučovat v českém jazyce a školní inspektor spolu s učitelem vědomě porušovali nařízení obsažené v článku 7. školského zákona z roku 1924,²⁷ podle kterého se mělo v prvních dvou ročnících vyučovat v mateřském jazyce, a teprve od třetího ročníku v jazyce státním. Nezbyvalo, než i pro „*prvňáčky*“ zakoupit rumunské slabikáře. V českém jazyce se vyučovalo už jen náboženství, a to navíc pouze v prvních třech ročnících. Jako hlavní učitel zde působil Rumun G. J. Baltaratu – škola byla označena jako rumunská státní škola jednotřídní.

Po stránce kulturní si stál Eibenthal na místní poměry docela vysoko. Mnozí krajané odebírali „*Masarykův lid*“, „*Omladinu*“, „*Hlas domova*“, „*Morav-*

²⁶ Srov. R. URBAN, *Čechoslováci*, s. 21.

²⁷ Viz výše Všeobecné školské poměry a ustanovení o ochraně menšin. In: J. AUERHAN, *Československé jazykové menšiny*, s. 75-76.

ský Deník“ a jiné listy z Čech. Dostávali také noviny z Ameriky a předpláceli si i „Slovenský týdeník“, vycházející v rumunském Nadľaku (město s nejpočetnější slovenskou menšinou). V každém domě byl český kalendář a české knihy si bylo možné vypůjčovat ve čtenářském spolku, který se staral o obecní knihovnu se 240 svazky knih. Čechům v Eibenthalu se, snad i díky přivýdělkům v dolech, dařilo až do války v porovnání se zbylými pěti českými osadami poměrně velmi dobře. Nebezpečí odnárodnění nijak zvlášť nehrozilo. Velkým činitelem v tom byl i jakýsi nepsaný zákon, že sňatky se uzavíraly jen mezi Čechy. Až do druhé světové války se v obci nevyskytl jediný případ smíšeného manželství.²⁸ Významnou kulturní a společenskou akcí v Eibenthalu byla každoroční pout' Jana Nepomuckého (16. května), na kterou přicházelo procesím mnoho Čechů z ostatních osad. Vynikající byla rovněž místní česká dechová kapela, která byla známá po celém kraji. Rovněž styky Čechů s ostatními, „nečeskými“ obcemi byly velmi přátelské.²⁹

Eibenthal byl první českou obcí v rumunském Banátě, ve které byla zahájena pravidelná česká školní výuka (1848).

ROVENSKO (Ravensko, Ravensca)

Rovensko je z původních českých osad tou nejmenší. Své jméno má podle dvou potůčku Ravensca mica a Ravensca mare, které pod obcí pramení. Jméno obce tedy není původem české, i když bychom tak mohli usuzovat (v Čechách máme obec Rovensko pod Troskami a obyvatelé obou Rovensk udržují zvláště v poslední době čilé styky).

Osada je rozložena na hřebenu a svazích vysokého kopce, ve výšce 866 metrů nad mořem. Byla založena kolem roku 1826, kdy sem přišlo prvních 60 českých rodin.

Češi v Rovensku mysleli hned při budování vesnice na školu. Brzy po svém příchodu, ještě roku 1828, si postavili za pomoci vojenské správy dřevěný dům, ve kterém se nacházela na jedné straně škola (resp. školní místnost) a byt pro učitele a na druhé straně modlitebna.

Tato škola, ve které učili rovenské děti sečtější čeští občané, přetrvala 30 let, přičemž pravidelná školní výuka zde začala roku 1850. Roku 1862 byla dřevěná školní budova vyměněna za novou a po padesáti letech za další. Prvními učiteli byli místní občané, rolníci Kuzibauch, Hájek a Kotva. Když pak budova zchátrala a Rovenští si vystavěli školu novou, byla k ní opět přistavěna malá kaplička

²⁸ Nebezpečí degenerace se nebylo nutné obávat. Česká menšina v Banátě byla značně početná a sňatky s dispencí se tudíž prakticky nevyskytovaly.

²⁹ K Eibenthalu srov. Josef FOLPRECHT, *Československé školské obce v evropském zahraničí*, Praha 1937; J. SCHLÖGEL, *Dějiny českých osad*; Jan AUERHAN, *Čechoslováci v Jugoslávii, v Rumunsku, v Maďarsku a v Bulharsku*, Praha 1921; R. URBAN, *Čechoslováci*; František KARAS, *Československá větev zapomenutá mezi nebem a zemí. Díl 1. – Čechové v Rumunsku*, Praha 1937; Jaroslav PLUHAŘ, *Češi a Slováci za hranicemi*, Praha 1935; Stanislav KLÍMA, *Čechové a Slováci za hranicemi*, Praha 1925; v NA Praha, fond ČÚZ, K 64-66, vystěhovalectví, Rumunsko, Menšinová statistika v obvodu Československého konzulátu v Kluži, 1937.

a byt pro učitele. Roku 1912 byla i tato budova stržena a vystavěna současná, zděná škola s jednou učebnou a třípokojevým učitelským bytem.

V prvních dobách se ve škole vyučovalo česky a německy, po vydání Apoyiho zákona (1907 – Nový školský zákon – maďarizace) výhradně maďarsky, a to až do roku 1914. Za první světové války se v Rovensku nevyučovalo. Teprve roku 1919 bylo opět zahájeno pravidelné vyučování s učitelem (místním rodákem) Františkem Pavlátem (Pálfi), který zde učil už před válkou, od roku 1912. Pavlát vyučoval dle nařízení česky a rumunsky, a to v rozsahu 18 hodin týdně česky a 12 hodin týdně rumunsky. Ve škole se používaly české slabikáře, cvičebnice a čítanky. Počet žáků každým rokem se za 18letého působení Pavláta pohyboval okolo 45. Roku 1935 Pavlát odešel do další osady s českou menšinou, do Klopodie, kde roku 1936 zamřel.

Od roku 1936 se v Rovensku učilo už jen rumunsky. Jen bohoslužby se konaly občas česky, ovšem místní farář v obci nebyl. Rovněž žádný český spolek – pouze obecní knihovna, která v té době čítala 210 svazků knih.

I přesto, že Rovensko bylo od větších kulturních míst poměrně vzdálené, úroveň národního uvědomění a duševní vyspělosti byla vysoká. Zásahu na to měl i učitel Pavlát a především česká kniha. V knihovně, založené po první světové válce, bylo díky darům ministerstva školství a národní osvěty v Praze a Spolku svatého Rafaela a Masarykova lidovému ústavu přes 200 svazků knih.

Ačkoliv výchově svých dětí věnovali Rovenští vždy péči v rámci svých možností a po ukončení školní docházky je dávali učit řemeslům, láska k půdě přesto nutila mnohé z nich zanechat řemesla a vrátit se do obce a rolničit.³⁰

GERNIK (Garnic, Weitzenried)

Největší českou osadou, vzdálenou od té nejmenší (Rovenska) 14 kilometrů po slušné silničce, je Gernik. Český původ názvu obce není znám, měl by však být český, neboť obec založili kolem roku 1826-1828 Češi.³¹ Gernik byl vystavěn v nadmořské výšce 705 metrů, v obtížně dostupné poloze na dvou kamenitých návrších, která rozděluje koryto potoka. Zde se soustřeďoval veškerý kulturní a společenský život gernických Čechů, neboť zde v údolí byl postupně vystavěn kostel s farou, obecní dům, škola, obchod a několik hospodářských usedlostí.

Více než dvacet pět let od svého příchodu vyučovali české děti v Gerniku učitelé – laici v jedné místnosti obecního domu. Veškeré zákroky a deputace Gernických s cílem o dosazení českého učitele byly bezvýsledné. Teprve faráři Un-

³⁰ K Rovensku srov. R. URBAN, *Čechoslováci*; J. FOLPRECHT, *Čechoslovenské školské obce*; J. SCHLÖGEL, *Dějiny českých osad*; NA Praha, fond ČÚZ, K 64-66, vystěhovalectví, Rumunsko, Menšinová statistika v obvodu Československého konzulátu v Kluži, 1937; J. AUERHAN, *Čechoslováci*; S. KLÍMA, *Čechové*; F. KARAS, *Čechoslovenská větev*, Díl. 1.

³¹ Srov. R. URBAN, *Čechoslováci*.

zeitigovi,³² který přišel do Gerniku roku 1850, se podařilo zahájit v obci rokem 1851 pravidelnou školní výuku a přimět vojenskou správu ke stavbě školní budovy.³³

Roku 1853 byla v Gerniku dokončena stavba první velké dřevěné školy s modlitebnou, a po více než padesáti letech, roku 1905, byla na jejím místě vystavěna nová zděná školní budova. Už po šesti letech se však ukázala jako nevyhovující – jedna učebna nepostačovala – a proto si Češi vystavěli roku 1911 jinou, prostornou školu se dvěma třídami a dvěma učitelskými byty.

Až do zrušení Vojenské hranice (1873) byli na zdejší školu a faru dosazováni učitelé a faráři vojenskými úřady. Vojenské požitky faráře a učitele však byly výrazně rozdílné: Farář měl hodnost setníka a nosil i uniformu, učitel byl bez hodnosti. Farář dostával od vojenského eráru 400 zlatých a 12 sáhů dřeva ročně, učitel jen 72 zlatých.

Prvním diplomovaným učitelem v Gerniku byl Vincenc Zamouřil, který zde působil od roku 1857 do roku 1881. Byl výborným pedagogem a hudebníkem – založil v obci i známou dechovou kapelu. Když byl na jaře 1881 zavražděn (tradovalo se, že ze žárlivosti), následky ovlivnily celý Gernik. Dlouho sem nechtěl přijít žádný učitel, a tak museli občané opět vyučovat sami. Teprve po pěti letech, roku 1886, se rozhodl na zdejší škole vyučovat učitel Eduard Brechtl, který zde působil dvanáct let, až do roku 1908, po kterém přišla vlna maďarizace. Po Brechtlovi zde až do války vyučovali učitelé maďarští. Po první světové válce, když opět nebylo českého učitele, vykonal tehdejší farář Farkaš učitelskou zkoušku a vyučoval pak na škole celých 10 let. Český jazyk a pravopis však ovládal velice špatně, děti se od něj učily zkomoleniny českých slov a výuka celkově nebyla uspokojivá.

K určitému zlepšení došlo až po příchodu učitele Františka Merhouta, gernického rodáka, v roce 1927. Druhým učitelem mu byl Rumun, který vyučoval pouze rumunsky. Pro česky vyučované předměty se používaly české učebnice a cvičebnice. Takovýto stav českého vyučování zde přetrvával prakticky až do začátku druhé světové války.

Jak je patrné, dějiny české školy v banátském Gerniku jsou značně pohnuté. Ani kulturní vyspělost obyvatel nebyla ve srovnání s ostatními českými koloniemi na tak vysoké úrovni. Dlouhý čas obec postrádala duchovního vůdce.

³² František Unzeitig, rodák z České Třebové, byl prvním farářem v Gerniku. Byl vzorným a neúnavným pracovníkem v oblasti duchovní i školní. Těšil se značné vážnosti nejen mezi gernickými občany, ale i u církevních a vojenských úřadů a svým vlivem obci v mnoha případech velmi prospěl. Jeho nástupcem v Gerniku byl mnich Bertrám Špaček, kterého vystřídal několik dalších farářů, z nichž pouze jeden uměl slušně česky. Také poslední farář, Jan Farkaš, který působil v obci přes deset let, neovládal češtinu obstojně. Od roku 1927 v Gerniku nebyl farář vůbec. Jen zhruba 2x do roka přijížděl do Gerniku sloužit mši profesor Khun, učitel náboženství z Temešváru, který kázání četl česky. Ostatní neděle pak modlitby předfíkával kostelník a učitel Merhout je doprovázel hrou na varhany a zpěvem. V roce 1930 byl na gernickou faru dosazen farář Josef Babinský. Srov. TAMTÉŽ, s. 37.

³³ TAMTÉŽ, s. 34-36; M. SECKÁ, *Češi v Rumunském Banátu*, s. 109.

Nebyly zde české knihy a ani časopisy se neodebíraly. Teprve počátkem roku 1934 se začala tvořit knihovna, která měla později asi 70 svazků knih, ke kterým postupně přibývaly i další z pražských zásilek, především od spolku „Komenský“. Třicátá léta 20. století znamenala pomalý vzestup v rozvoji duchovního a kulturního rozhledu obyvatel. Úplní analfabeti zde sice nebyli, ale i přesto jen stěží stačil jeden český učitel na vzdělávání 237 dětí a vedení celkové duchovní úrovně obce.³⁴ Nadějný vzestup nakonec zmařila druhá světová válka.³⁵

SVATÁ HELENA (Sfanta Elena, Sankt Helene)

Svatá Helena, založená roku 1824 českými kolonisty, je nejstarší a svého času byla nejuvědomělejší českou osadou v jižním Banátu. Čeští krajané, kteří ji založili, přišli do Banátu s první vlnou kolonistů v letech 1820-1824. Poloha Svaté Heleny je celkem příznivá a velmi malebná. Vesnička byla vystavěna na mírném kamenitém kopci, z části v úzkém údolí.

Dějiny založení svaté Heleny jsou spojené s dějinami zaniklé české obce Svatá Alžběta. Původně byla Svatá Helena obývána samými evangelíky, v počtu asi 30 rodin. Teprve po příchodu katolíků z kolonie Svatá Alžběta bylo obyvatelstvo dvojího vyznání. Jejich vzájemný vztah nebyl v počátcích harmonický: panovala mezi nimi určitá nevraživost, především proto, že vojenská správa „nadržovala“ katolíkům. I když byli evangelíci v obci usazeni dříve a početně byli stejně silní jako katolíci, vojenská správa nařídila, aby si občané co nejdříve vystavěli katolickou školu (a evangelíci při tom měli pomáhat). Tím se však jejich nepřátelství zostřilo.

Římsko-katolická škola ve Svaté Heleně byla tedy vystavěna v roce 1850. Náboženská řevnivost, provázející její výstavbu, však byla kupodivu obci prospěšná, neboť jedna strana se snažila předčít druhou, a to jak po stránce kulturní, tak i hospodářské.

Tak se stalo, že Svatá Helena se záhy stala nejvyspělejší českou osadou v Banátu – střediskem českého života.

O kulturním rozvoji této obce svědčí i historie školy. Už brzy po svém přistěhování dbali helenští Češi na to, aby jejich dětem mohla být poskytnuta dostatečná školní péče. Vzhledem k finančním a další potížím provázející usídlování, zde škola vystavěna nebyla. Nebyl zde ani kvalifikovaný český učitel. Proto české děti vzdělávali sečtější občané, rolníci, večer po chalupách.

Prvním učitelem, o kterém se zmiňuje obecní kronika, byl Matěj Kovařík. Tento bystrý tkadlec, původem z Červeného Kostelce, vyučoval zdárně české děti až do roku 1848 (prakticky do příchodu „Elizabetských“). Žádné české učebnice

³⁴ Stav ve školním roce 1933/1934 a přibližně až do války. V polovině dvacátých let navštěvovalo školu přibližně o 100 dětí méně.

³⁵ Ke Gerniku srov. S. KLÍMA, *Čechové*; R. URBAN, *Čechoslováci*; J. FOLPRECHT, *Československé školské obce*; J. SCHLÖGEL, *Dějiny českých osad*; J. AUERHAN, *Čechoslováci*; NA Praha, fond ČÚZ, K 64-66, vystěhovalectví, Rumunsko, Menšinová statistika v obvodu Československého konzulátu v Kluži, 1937; F. KARAS, *Československá větev*, Díl 1.

neměl, ale český jazyk ovládal výborně, a tak si úspěšně poradil i s výukou. Do lipových destiček vyrýval jednotlivá písmenka, slova a později i celé věty, a podle nich děti vyučoval. Dřevěné předlohy později vystřídala písmenka z jílové hmoty. Byla to známka velkého intuitivního pedagogického nadání. Děti si osvojovaly základní vědomosti tím nejjednodušším způsobem, „*písmena měly v rukou*“, vše procházelo smysly – hmatem a získané poznatky pak byly rozvíjeny dál. O tomto počátečním vyučování se zmiňuje jen velice stručně obecní kronika, žádné podrobnější záznamy ani dřevěné destičky se patrně do dnešní doby nedochovaly. Můžeme tedy usuzovat pouze ze subjektivních výpovědí kronikáře a vzdáleně přirovnávat tyto laické české zahraniční vzdělávací snahy k „pedagogickým pokusům“ vzdělaných učitelů na začátku 20. století ve vyspělejších zemích Evropy.

Kovaříkovými nástupci po příchodu „Elizabetských“ byli Karel Černík, pozdější starosta obce, který vyučoval děti evangelické (tedy ze Svaté Heleny) a rolník Šibal, který učil děti katolické (tedy z opuštěné Svaté Alžběty). Toto domácí vyučování trvalo až do roku 1850, kdy byla vystavěna zmiňovaná katolická škola.

Rokem 1851 byla tedy ve Svaté Heleně zahájena pravidelná školní výuka. Ještě několik let po jejím otevření zde ale vyučovali místní občané: Kroupa a po něm Holec. Podle některých pramenů byl prvním diplomovaným učitelem na této škole Antonín Holeček,³⁶ který sem přišel v roce 1854, po něm nastoupil v roce 1863 vynikající český kvalifikovaný učitel a osvětový pracovník Jindřich Schlögel.

S příchodem Jindřicha Schlögl z Čech, z Velké Řetové u Ústí nad Orlicí, můžeme sledovat i celkový kulturní rozvoj obce.

Schlögel pocházel z kantorské rodiny. Jeho otec i dědeček působili jako učitelé na škole v Řetové. Vychodil reálné gymnázium v Hradci Králové a zde také absolvoval tříletý učitelský ústav. Do Svaté Heleny se dostavil na začátku šedesátých let 19. století v důstojnické uniformě, neboť sem byl vyslán vojenskou správou na rozkaz generála Kukuljeviče jako dobrovolný c. k. hraničářský učitel.

Tento mladý učitel se záhy stal duší obce. Kromě výuky dětí zasvěcoval krajany do způsobů racionálnějšího hospodaření, opatřil různá semena a sazenice, učil je pěstovat ovocné stromy, včelařit, orat půdu železnými pluhy. Pomáhal právníckými i lékařskými radami, dokonce vykonával i práce kněžské: vedl křty i pohřby, v neděli a ve svátek vedl bohoslužby. Po celých 40 let učil nejen děti, ale i dospělé, které seznamoval s českou literaturou a vedl besední kroužek.

Schlöglův plat nebyl nijak vysoký. Za „Vojenské hranice“ dostával od pluku 5 zlatých měsíčně a 3 zlatými 35 krejcarů přispívala obec. Dohromady to bylo tedy jen 100 zlatých ročně. Kromě toho dostával ještě deputát ve výši 6 sáhů dřeva a 10 měr pšenice, kukuřice a brambor v celkové hodnotě asi 150 zlatých. Teprve po zrušení Vojenské hranice (1873), kdy škola přešla pod správu státu (Uher), byl jeho plat upraven na 300 zlatých ročně a za každých započatých pět let v učitelských službách mu bylo přidáno 10% platu.

³⁶ R. URBAN, *Čechoslováci*, s. 15.

Nový učitel na katolické škole byl dalším důvodem, aby evangeličtí „starousedlíci“ udělali něco také pro „své“ děti. Usilovali o to oddělit se od této školy a vystavět si školu vlastní. Protože jim však velitelství vojenské setniny dělalo potíže (v obci přece Češi už jednu školu měli), začali si roku 1862 stavět školu i bez řádného povolení. Po několika intervencích na patričních místech byla nakonec stavba povolena a roku 1862 byla ve Svaté Heleně otevřena evangelická škola – tedy druhá česká škola.

Prvním diplomovaným evangelickým učitelem byl H. Bukáček z Čech, který zde působil dva roky v letech 1862-1864. Po něm zde vyučoval Josef Kořen (1864-1867), dále Bedřich Čížek, František Španiel a poslední Jan Charvát.

Zpočátku si evangelíci vydržovali učitele sami. Dávali jim stejný plat a deputát jako dostával Jindřich Schlögel na katolické škole (ten ale pobíral část platu jako vojenský žold a zbytek bylo vyrovnáváno obcí). Od roku 1866 dostávali i učitelé na evangelické škole plat z obecní pokladny. Protože ale chudá horská vesnice neměla tolik prostředků, aby si mohla dovolit vydržovat dva české učitele, byla roku 1897 evangelická škola zrušena a děti evangelického vyznání byly přiděleny do školy katolické. Ve stejném roce učitel Jindřich Schlögel zemřel.

Příčiněním Jindřicha Schlöglu byla školní budova katolické školy roku 1878 prostřednictvím Královského uherského ministerstva vyučování opravena a rozšířena. Za pomoci přátel z Čech zde Schlögel založil knihovnu a vymohl, aby čtyři jeho žáci studovali ze státních prostředků na pedagogických lyceích.

Téhož roku, co byla škola opravena, byla zahájena také výstavba katolického kostela, neboť školní kaple už při rostoucím počtu obyvatel nepostačovala. Také prostředky ke stavbě sebral z větší části Schlögel sám. Příspěvky věnovali např. přátelé a katoličtí bratři v Čechách, biskup z Temešváru, menší částkou přispěl i samotný císař František Josef I. atd. Sbíralo se i po sousedních českých vesnicích i banátských městech (Bílá Cerkev, Oršová atd.). Dokončený chrám byl zasvěcen svatému Václavovi. Zmínka o kostelu má své opodstatnění: z milodarů byly v Temešváru u krajana Novotného zakoupeny dva zvony.³⁷ Zvony měly v obci vždy velký význam. Už v začátcích věnoval jeden menší zvon do Svaté Heleny kolonizátor Magyary. Byl zavěšen u obecního domu, neboli „strážce“. A protože v té době měl jen málokdo hodiny, užívalo se v obci zvonu mimo jiné jako signálu k začátku vyučování. Rovněž zavítala-li do obce vrchnost, nechal každý občan po prvních úderech zvonu práce a spěchal ke „stráži“, aby si vyslechnul úřední pokyny a rozkazy.

Při své náročné práci ve Svaté Heleně měl Jindřich Schlögel velkou oporu v jiném „zapadlém vlastenci“, vzácném faráři Františku Unzeitigovi z Gerniku, kam Svatá Helena svou duchovní správou patřila.³⁸

³⁷ Ze zvonů zakoupených v Temešváru nesl menší jméno Panny Marie, větší svatého Václava. Na něm byl zobrazen patron české země na koni a pod ním nápis „Svatý Václave, nedej zahynout nám, ni budoucím“.

³⁸ Srov. výše Gernik.

Po smrti Jindřicha Schlögla, pokračovali v jeho osvětové a vzdělávací práci jeho synové: Jindřich a Jan. Jindřich se stal po dvouletém působení ve svém rodišti učitelem v Nové Moldavě a později profesorem na pedagogickém lyceu v Temešváru. Po něm až do války učil na helenské škole starší bratr Jan, který však neměl učitelské vzdělání. Kromě učitelování byl Jan také zástupcem faráře (s biskupským povolením vykonával katolické bohoslužby, pokud nevyžadovaly kněžského svěcení, udílel křest a pochovával mrtvé). Byl také poručníkem sirotků, členem obecní a místní školní rady atd. A protože se ze svého služného nemohl uživit, byl rovněž rolníkem, včelařem, zástupcem pojišťovací společnosti a svého času i hospodským a obchodníkem. Postaral se také o opravu a výzdobu helenského kostela a udržoval zde národní povědomí až do převratu (pak se vrátil do staré vlasti, odešel na Slovensko, kde také působil a později zemřel).³⁹

Roku 1910 byla škola zestátněna,⁴⁰ zřízena druhá třída a povolán maďarský učitel Aladar Bakk. Ještě před zestátněním navštěvovalo tuto školu na 200 dětí a vyučoval je pouze jediný učitel. Několik let před válkou se učilo už jen maďarsky. Dlouho to však netrvalo. Učitel Bakk ve válce padl a roku 1916 sem nastoupil bigerský učitel, Čech, František Karban, který zde úspěšně působil až do roku 1926. Dosazení učitele Karbana znamenalo nadějný obrat k lepšímu. Po jeho odchodu do slovenského Nadľaku vyučovali už jen Rumuni. Rumunský stát, který školu po válce převzal do své správy (připadla mu větší část Banátu) ustanovil, že vyučování dále povedou dva rumunští učitelé. Přitom si zřejmě neuvědomil, že helenské obyvatelstvo bylo výhradně české. V témže roce, 1926, byla vystavěna nová školní budova.

V roce 1929 povolilo rumunské ministerstvo školství příchod českého učitele z Československa. Ministerstvo školství a národní osvěty v Praze vyslalo do Svaté Heleny učitele Ladislava Šrubaře, který zde působil jako smluvní rumunský učitel a od rumunského státu dostával i plat. Přítomnost českého učitele měla dalekosáhlý význam. Nejenom že se dětem po delší době dostalo opět vyučování v českém jazyce, ale i dospělí obyvatelé byli vzděláváni přednáškami a večerním vyučováním, které tento učitel pořádal. Po stránce kulturní se tedy poměry ve Svaté Heleně výrazně zlepšily.

Učitel Šrubař dokumentoval stav českého školství ve Svaté Heleně v době svého příchodu nelichotivě: *„Na počátku školního roku sám jsem seznal, jak takové vyučování pouze v rumunštině vypadá. Děti byly naprosto zanedbány, ve II. třídě z 200 žáků pouze 6 dovedlo aspoň poněkud číst a psát – ostatní byli na úroveň žáků I. třídy, ba dokonce dětí do školy vstupující. Přirozeně, že taková žáčková hlavně I. a II. třídy rumunskému učiteli ničeho nerozuměli. Zanedbanost si tu vysvětluji*

³⁹ Jindřich Schlögel mladší vydal v roce 1925 několik statí a článků týkajících se dějin českých osad v Rumunském Banátě. Srov. např.: J. SCHLÖGEL, *Dějiny českých osad*, Naše zahraničí č. 6, Praha 1925, s. 37-43, 89-94, 143-147, a č. 7, Praha 1926, s. 11-16, 86-96, 142-148; TÝŽ, *Dějiny českých osad v rumunském Banátě*, Praha 1925.

⁴⁰ Upřesni: 1873 zrušení vojenské hranice, 1907 nový školský zákon – Lex Apony, 1910 uvedení do praxe v Banátu (viz výše, oddíl: Vliv maďarizace na osvětový život českých kolonistů)

*také malou láskou vychovatelskou k českému dítěti. Byl již také nejvyšší čas vyslati zde českého učitele, neb za daných poměrů by se děti odnárodnily.*⁴¹

S vyučováním v českého jazyka, prvouky a zpěvu začal Šrubař ve všech ročnících – tedy v I. až V. třídě. Sám však považoval za nejvýhodnější, aby se děti v I. a II. třídě učily česky všechny předměty, tak jak to ve výjimečných případech povoloval rumunský zákon o školách z roku 1924.⁴²

Všechny děti katolického vyznání učil také katolickému náboženství, a to tak, že I. a II. třída měla 2 hodiny týdně a III., IV. a V. také 2 hodiny týdně. Celkem učil 15 vyučovacích hodin v českém jazyce + 4 hodiny náboženství.

Ve školním roce 1929/1930 byl počet českých žáků v jednotlivých ročnících tento:⁴³

Třída	Celkem žáků	Chlapci	Dívky
I.	42	27	15
II.	25	15	10
III.	20	11	9
IV.	15	9	6
V.	8	11	7
Celkem	120	73	47

V tomto školním roce – a dále až do roku 1932/1933 – byli tedy ve Svaté Heleně dva rumunští učitelé jako třídní a učitel Šrubař pro doplňující vyučování v českém jazyce. Počet žáků v odděleních byl značný. V 1. oddělení 67 žáků (I. a II. třída) a ve 2. oddělení 53 žáků (III. až V. třída).

Školní budova, ačkoliv byla nově vystavěna, však nebyla vhodně vybavena.

Pro dospělé občany a mládež zřídil Šrubař tzv. „Večerní osvětovou školu“ – debatní kurz, kurz českého jazyka, pěvecký sbor a čítárnu. Měl i cíle styky s československým vyslanectvím v Bukurešti a konzulátem v Kluži, kteří jej v těchto aktivitách podporovaly.⁴⁴

Když ve školním roce 1933/1934 bylo z úsporných důvodů jedno místo rumunského učitele zrušeno, stal se učitelem v 1. oddělení učitel z Československa Jirkovský, který zde učil celkem 29 hodin týdně pouze česky.

Podmínky pro rozvoj této význačné české osady byly do druhé světové války velmi slibné, neboť zde vyučovali hned dva čeští učitelé. Do školy byly zapísány všechny děti, ale docházka nebyla pečlivá, neboť povinnost školní docházky

⁴¹ NA Praha, fond ČÚZ, K 64-66, vystěhovalectví, Rumunsko. Dopis učitele Šrubaře dr. Žůrkovi, 8. únor 1930.

⁴² Srov. J. AUERHAN, *Československé jazykové menšiny*, s. 76.

⁴³ Ke statistice srov. dopis učitele Šrubaře dr. Žůrkovi z 8. února 1930, NA Praha, fond ČÚZ, K 64-66, vystěhovalectví, Rumunsko.

⁴⁴ NA Praha, fond ČÚZ, K 64-66, vystěhovalectví, Rumunsko.

nebyla u rodičů dostatečně vžita. Na učení řemeslům chodilo ročně 6-10 žáků, což zajišťovalo zajisté jakousi naději v pokroku hospodářském a sociálním.

Žákovská knihovna, založená Jindřichem Schlöglem starším, měla okolo 60 svazků knih, veřejná knihovna přes 350 svazků knih. Analphabeti mezi zdejšími českými občany nebyli, což byla na rumunské poměry vzácnost.

Z pohledu vzdělávacího měla Svatá Helena tu výhodu, že zde působili takřka nepřetržitě dobří učitelé a osvětoví pracovníci. Pozoruhodná byla u místních krajanů také znalost řečí. Hovořili maďarsky, německy, srbsky a rumunsky – češtinu uplatňovali všude, kde to bylo možné. O Svaté Heleně se mezi obyvateli mluvilo jako o jakési „baště“ – středisku všech českých osad v kraji.⁴⁵

BIGER (Bígr, Bigar, Schnellersruhe)

Asi 20 kilometrů vzdušnou čarou na severozápad od Eibenthalu se nachází svého času snad nejchudší česká vesnička – „Bígr“. Z horských vesniček obydlých Čechy se bylo možné k ní dostat pouze pěšky nebo na koni. Biger leží v nadmořské výšce 550 metrů a byl založen českými kolonisty v roce 1828.

V roce 1876 byl v obci vystavěn společně se školou kostel sv. Trojice. Do té doby měli bigerští jen dřevěnou modlitebnu svatého Václava, u které byla také školní místnost. Prvních dvacet let po příchodu českých kolonistů do Bigeru se zde vůbec neučilo. Teprve v polovině 19. století (pravděpodobně 1848) začal vyučovat ve zvláštní místnosti při dřevěné modlitebně ochotník Josef Řehák a po něm od roku 1865 Adam Mleziva.⁴⁶ Nástupem Adama Mlezivy byla v Bigeru zahájena pravidelná školní výuka. Za svou službu dostávali oba tito učitelé 6 zlatých od vlády a 6 zlatých od obce a navíc něco z naturálií ročně (!).

Když byla v roce 1876 postavena nová školní budova, začal zde vyučovat diplomovaný učitel František Mleziva, místní rodák, který tu působil celkem 32 let. Zhruba od roku 1908 až do roku 1914 vyučovali na zdejší škole maďarští učitelé (období maďarizace). Během první světové války se nevyučovalo vůbec a tento stav přetrval až do roku 1922, kdy se učitelské funkce ujal opět jeden z místních občanů, rolník a kostelník Václav Mareš. Václav Mareš, který byl považován za nejvzdělanějšího občana Bigeru, vzdělával celkem 85 českých dětí další 4 roky, a kromě toho každou neděli a o svátky sloužil mše v místním kostelíku a vedl krajanskou knihovnu.

⁴⁵ Ke Svaté Heleně srov. R. URBAN, *Čechoslováci*; J. FOLPRECHT, *Československé školské obce*; J. SCHLÖGEL, *Dějiny českých osad*; J. AUERHAN, *Čechoslováci*; S. KLÍMA, *Čechové*; F. KARAS, *Československá větev*, Díl 1; NA Praha, fond ČÚZ, K 64-66, vystěhovalectví, Rumunsko; Dopis učitele Šrubaře dr. Žůrkovi, 8. únor 1930 a TAMTÉŽ, *Menšinová statistika v obvodu Československého konzulátu v Kluži*, 1937.

⁴⁶ O tom, jestli byl prvním diplomovaným učitelem v Bigeru Adam Mleziva od roku 1865, nebo František Mleziva od roku 1876, se prameny rozcházejí. Domnívám se, že je to způsobeno shodou příjmení a nepřesným zacházením s křestními jmény. Skutečnost se mi dohledat nepodařilo. Jasně ale je, že nástupem Adama Mlezivy byla v Bigeru zahájena pravidelná školní výuka.

Od roku 1926 se v souvislosti se změnou politického systému v Banátu vyučovalo na bigerské škole pouze rumunsky. Výsledky vyučování však nebyly, ani nemohly být uspokojivé, neboť české děti rumunsky vůbec nerozuměly. Ani učitelé nebyli se svým působením spokojeni – během jediného školního roku se jich zde vystřídalo několik a děti zůstávaly častěji doma než ve škole. Čeští krajané se proto právem obávaly špatných následků.

Teprve od roku 1935 začal v Bigeru vyučovat opět český učitel, Petr Marek, který byl dosazen z Čech prostřednictvím Československého ústavu zahraničního. Ten jeho zdejší aktivity také finančně zajišťoval. Ve školním roce 1934/1935 se zde česky učilo celkem 31 českých dětí (v I. třídě 14 a ve II. třídě 17 žáků). Ve školním roce 1936/37 bylo 20 českých dětí v I. a II. třídě vyučováno pouze česky, a to v rozsahu 24 hodin týdně a žáci ostatních tříd (III. – VI.) v počtu 97, vyučovali rumunští učitelé – Joan Janculovič a Marie Arsici. Český učitel mezi nimi vyučoval pouze 4 hodiny týdně, a to český jazyk, čtení, zpěv a vlastivědu a 2 hodiny týdně katolické náboženství. Škola byla státní – rumunská.

Tím, že o české vyučování v Bigeru nebylo postaráno jak v době příchodu českých kolonistů, tak ani později, nemohl se místní lid vyvíjet tak rychle jako jinde. V tomto ohledu byli bigerští krajané daleko za ostatními Čechy v tomto kraji. Také oni samotní cítili, že patří mezi nejobožejší jak hmotně, tak i duchovně a snažili se svoji „zanedbanost“ zlepšovat. Chudoba jim však nedovolovala kupovat si české knihy a časopisy. Do obce docházelo jen jediné číslo „Masarykova lidu“ a obecní knihovna čítala pouhých 36 svazků knih. Přesto však analfabetů se zde vyskytovalo jen mizivé procento, neboť rodiče sami se snažili naučit děti česky číst a psát.

Před válkou se především zásluhou Československého ústavu zahraničního spolková knihovna rozrostla na 180 svazků knih a knihovna žákovská na 95 svazků českých knih. Spolek svatého Rafaela v Praze a český konzulát v Kluži začaly do Bigru zasílat i české noviny. Předválečný stav české kolonie Biger vypadal nadějně: opět zde byl vzkříšen „český duch“ a postaráno bylo i o vzdělávání nejmenších. V době druhé světové války však nadějný rozvoj utichl a čeští kolonisté museli opět spoléhat pouze na své vlastní síly.

Co se spolkové činnosti týče, byl zde s příchodem českého učitele z Československa založen „Čtenářský spolek Beseda“ a úspěšně zde fungovala dechová kapela, kterou si Bigerští založili někdy na přelomu 19. a 20. století. V kapele hrálo 9 mužů o zábavách a tancovačkách české písničky a byli prý tak známí, že si je zvaly na své zábavy i okolní rumunské vesnice. Nejednen Rumun pak znal několik českých písní.⁴⁷

⁴⁷ K Bigeru srov. NA Praha, fond ČÚZ, K 64-66, vystěhovalectví, Rumunsko, Menšinová statistika v obvodu Československého konzulátu v Kluži, 1937; F. KARAS, *Československá větev*, Díl 1; J. FOLPRECHT, *Československé školské obce*; R. URBAN, *Čechoslováci*; J. SCHLÖGEL, *Dějiny českých osad*; J. AUERHAN, *Čechoslováci*; S. KLÍMA, *Čechové*.

ŠUMICE (Sumita)

Předchozích 5 uvedených čistě českých vesnic – Eibenthal, Rovensko, Gernik, Svatá Helena a Biger - tvořilo geograficky a místně jakýsi jednotný celek, neboť jejich katastry buď spolu souvisely, nebo si byly blízké. Daleko od všech ostatních, úplně osamocena na severu, se nachází poslední z ryze českých vesnic, Šumice.

Česká kolonie Šumice byla založena v roce 1827 asi padesáti českými kolonisty na mírných svazích v úzkém údolí, kterým protékal potůček. Ze všech stran sousedila jen s rumunskými vesnicemi – k nejbližším krajanům do Rovenska to Šumičtí měli 50 kilometrů, tedy alespoň 10 hodin pěšky.

Velká odloučenost od světa a nepatrný styk s ostatním českým obyvatelstvem v Banátu způsobily, že Šumičané byli dlouho zanedbáni a že na Šumici se ukazovalo jako na vesnici s vůbec nejnižší kulturní úrovní. Šumice byla nejen nejvzdálenější, ale rovněž také nejmenší (okolo 430 obyvatel) a nejhudší. Obyvatelé sice nestrádali hladem, ale dostatek také neměli. Výtěžek z polí, která obdělávali velice zastaralým způsobem, byl malý a často se nesklidilo ani to, co se zasel. Šetřilo se na jídle, na šatech i na zápalkách, nebylo na sešity (takže děti musely dlouhou dobu psát na tabulky) ani na papír. Když už se zakoupily noviny, přečetly se od prvního do posledního písmenka, a pak se použily nejen na balení, ale třeba i kroucení cigaret.

První starostí prakticky všech našich vystěhovalců byla vždy stavba kostela a školy. I v Šumici, v zapadlé horské vesnici banátské vrchoviny, se začalo učit brzy po příchodu prvních Čechů v roce 1827. Vyučování probíhalo zpočátku po domech a prvním učitelem – laikem byl František Klír. Později byla pro školní potřeby vyčleněna zvláštní místnost a v roce 1857 si šumičtí vystavěli první dřevěnou školní budovu, ve které se vyučovalo až do první světové války. Zdejší učitelé pocházeli většinou z Čech, snad kromě posledních dvou, Ignáce Hříbala a Matyáše Šístka, kteří již byli rodáky z Banátu.

Po prvním učiteli – ochotníku Františku Klírovi – přišel Václav Procházka, Jan Šnajner, Josef Holeš, Jiří Drobník, František Sepi,⁴⁸ Josef Březina (první diplomovaný učitel), Bela Skála, Josef Rosenkranc a již zmiňovaný Ignác Hříbal a Matyáš Šístko. V nové škole pak učili: Josef Pěnkava, Vojislav Stratil, František Rataj a patrně poslední před druhou světovou válkou byl Otto Skála.

Rok před vypuknutím první světové války (tedy roku 1913) byla úřady zavřena stará dřevěná škola a nařizována stavba nové. Probíhající válka však stavbu přerušila. Teprve po deseti letech, v roce 1923, bylo započato s dostavbou, která

⁴⁸ R. Urban ve své publikaci *Čechoslováci v Rumunsku* (c. d.) popisuje zajímavý příběh učitele Sepiho. Sepi byl pražský žid, diplomovaný inženýr, který se v Šumici dopustil podvodu. Rozstrouhal dukáty na zlatý prach, který rozsypal na vhodném pozemku, který hodlal prodat a skutečně jej jako rýžoviště zlata prodal. Byl hledán úřady a dlouho se ještě s jedním kolegou skrýval i na Šumici. V Šumici učil jen krátkou dobu, ale Sepiho přítel zde v době jejich pobytu udělal plánek na stavbu katolického kostela, který byl v letech 1887-1888 vystavěn a vysvěcen jako kostelík svaté Anny.

byla ukončena roku 1924 a byt pro učitele byl předán v dalším roce. V Šumici však pro školu chyběl vhodný učitel, který by mohl učit česky. Proto si Šumičané povolali z nejbližší české vesnice Rovenska učitele – laika Josefa Pěnkavu, absolventa nižšího gymnázia, který zde vyučoval nejnужnější předměty.

Rok 1929 znamenal v historii českého vyučování v Šumici vítaný přelom: Tehdy sem přišel první učitel vyslaný ministerstvem školství a národní osvěty v Praze, Vojislav Stratil. Ve školním roce 1929/30 navštěvovalo místní školu celkem 120 dětí, což bylo v porovnání s rokem předešlým (79) o třetinu více. Se Stratilem a jeho nástupcem Ratajem jako by přišel do Šumice nový život. Rodiče opět posílali své potomky do školy, na které se používaly veškeré učebnice české.⁴⁹ Od III. do VII. třídy však kromě náboženství a českého jazyka probíhalo vyučování ve státním, rumunském jazyce. Ačkoliv děti uměly i rumunsky velice dobře, vliv odnárodnění zde byl nepatrný.

Oba tito učitelé byli nejen vynikajícími kantory, ale také osvětovými pracovníky. Mezi mladými už nebyli analfabeti (po první světové válce neumělo asi 10 ročníků mladých lidí v Šumici číst a psát), starší generace – dvacetiletí a třicetiletí – začali dohánět, v čem byli pozadu, a tak se nakonec stalo, že kulturní úroveň obce, která byla po dlouhou dobu velice smutná, se pomalu zlepšila. K tomu jistě přispěla i česká knihovna pro dospělé i děti,⁵⁰ která byla zřízena za pomoci ze staré vlasti. Učitel Rataj přispěl rovněž ke zlepšení náboženského života v obci. Povznesl úroveň křesťanského i národního ducha v šumickém kostele, mládež učil každou sobotu náboženské a národní písně a rovněž i místní kapela nacvičovala přednes českých lidových písní.

Místní kostelík, původně dřevěný, byl vystavěn rovněž brzy po příchodu prvních českých kolonistů. Nový katolický kostel byl vystavěn uprostřed návsi roku 1888. Kněz zde nebyl, a proto všechny pobožnosti i pohřby vykonával kostelník.

Posledním zdejším učitelem před druhou světovou válkou, byl patrně Otto Skála (rumunský učitel zde obsazen nebyl). A jelikož prakticky neexistují dobové záznamy o tom, jak takové vyučování v českých vesnicích rumunského Banátu vypadalo, je příležitostí uvést a ocitovat na tomto místě nalezený rukopis učitele Skály,⁵¹ který podává cennou zprávu o stavu školy v Šumici v letech 1931-1935.

⁴⁹ Což bylo schváleno rumunským ministerstvem školství – byly to učebnice pro I. a II. třídu a učebnice náboženství.

⁵⁰ Dr. Fr. Karas po své návštěvě českých vesnic v Banátu začátkem třicátých let 20. století o Šumici napsal: „*Láska k české knize je tak dojemná. Šumičan je jistě jako každý banátský Čech poctivý. Jestliže by se však dopustil krádeže, tak by ještě nejdříve odcizil českou knihu, neboť hlad po knížce, psané mateřským jazykem, je větší než jakýkoliv jiný.*“ (F. KARAS, *Československá větev*, Díl 1, s. 19.)

⁵¹ NA Praha, fond ČÚZ, K 64-66, vystěhovalectví, Rumunsko, Československá doplňovací škola v Šumici – v Rumunsku.

Československá doplňovací škola v Šumici – Rumunsko

1. Školní budova stojí uprostřed vesnice. Byla vystavěna koncem roku 1924. Kryta je šindelem. Škola je přízemní a má pouze jednu učebnu. Dveřmi se vejde na chodbu, která je zdušaná z hlíny. Vpravo jsou dveře do třídy. Dopoledne tu vyučuje rumunský učitel II. třídy, žáky 3. – 7. školního roku, odpoledne vyučuje československý učitel I. třídu, žáky 1. až 2. školního roku. Třída je dlouhá 8,5 m., široká 5 m. Hledí z ní 4 okna do ulice, k jihu. Ve třídě je 16 lavic stejné velikosti, vhodné pro žáky 14. letě. Děti I. třídy těmito lavicemi trpí na svém zdraví. Na stěně je pověšen obraz prezidenta Masaryka, vedle obrazu krále Karola II. Jako výzdoba třídy a zároveň pomůcky vyučovací jsou zde historické obrazy z dějin československých i rumunských. Naproti dveřím od třídy jsou dveře do bytu učitele (obývají jej rumunští učitelé). Chodba není uzavřena, nýbrž jde volně na malý školní dvůr, používaný jako cvičiště pro žáky. Jsou zde postavena braďla a hrazda. Západní strana dvoru je uzavřena záchody a kolnou na dříví. Záchody s kolnou byly postaveny teprve roku 1932.
2. Shromažďovací místnost je třída, v níž se scházejí krajané téměř každou sobotu a neděli. Jsou zde nacvičovány písně národní i kostelní, žákovský pěvecký kroužek se zde schází, čtenářské besídky, půjčování knih, přednášky, besídky se žáky, s rodiči, loutkové divadlo a oslavy národních svátků československých jsou zde konány za zvláště veliké účasti krajanů. Tělesná výchova koná se na malém dvorku u školy. Zvláštní hřiště zde není. V zimě žáci pěstují zimní sporty, lyžování a sáňkování. Nájemné se neplatí, škola je majetkem obce – krajanů.
3. Žactvo
I. třída (1. a 2. šk. r.) ... 18 hod. týdně vyučovací jazyk český
II. třída (3. – 7. šk. r.) ... 26 hod. týdně vyuč. jazyk rumunský
Pouze 2 hod. týdně vyučuje český učitel ve II. třídě náboženství římsko-katolické jazykem českým.
Školní docházka v čl. tř. ve šk. r. 193 –34 vyjádřeno v ročním procentu 98,64%

Počet žactva:
Škola československá

Školní rok	1932/33			1933/34			1934/35		
	ch	d	celkem	ch	d	celkem	ch	d	celkem
I. třída	3	8	11	7	11	18	3	7	10
II. třída	17	9	26	11	12	23	8	15	23
Celkem	20	17	37	18	23	41	11	22	33

Škola rumunská

Školní rok	1932/33			1933/34			1934/35		
	ch	d	celkem	ch	d	celkem	ch	d	celkem
III. třída	8	10	18	10	5	15	8	8	16
IV. třída	8	10	18	8	11	19	10	5	15
V. třída	8	6	14	8	10	18	10	11	21
VI. Třída	5	2	7	8	8	16	8	13	21
VII. Třída	5	8	13	4	7	11	4	5	9
Celkem	34	36	70	38	41	79	40	42	82

Zaměstnání rodičů žáků je zemědělské

Národnost: Všichni obyvatelé v Šumici v počtu 620 jsou národnosti české

Náboženství jsou všichni římsko-katol.

Manželství uzavírají vždy mezi sebou. Smíšená manželství zde nejsou

Mateřským jazykem mluví všechny děti úplně dobře z domova. Vliv rumunštiny je patrný v přízvuku

Učebnice užívané v československé škole jsou české, darované ministerstvem školství a národní osvěty

Frumar-Jursa: Slabikář B

Josef Kožíšek: Poupata

H. Matolín: První početnice

Jan Jursa: První čítanka

A. Matolín: Početnice II. díl

Užívání těchto učebnic bylo schváleno rumunským Ministerstvem školství

Ve škole rumunské jsou užívány učebnice rumunské. Z českých učebnic mají žáci Malý katechismus.

Dětské besídky, dětská divadla, loutková divadla

Školní rok	Besídky	Divadla	Loutková divadla
1931/32	3	0	0
1932/33	2	0	4
1933/34	4	0	7
Celkem	9	0	11

Návštěva na těchto podnicích nebyla zaznamenána.

- Školní výbor je složen ze čtyř členů obce podle školských zákonů rumunských.
Jejich pravomoc je velmi malá, hlavní činitel je notář v Parvové.
- Žáci zdejší školy píší ve všech předmětech na tabulky, ba i kreslení je na tabulkách. Žáci čsl. školy píší do sešitů v krasopise 1 hod. týdně....
Vyučování na čsl. škole je vedeno, pokud je to možné, moderními vyučovacími metodami, spíše však je nuceno přizpůsobit se vlivu domácího prostředí. Podávati žactvu učivo hotové s hlavním úsilím obsáhnout trivium. Žactva je hodně, třída pouze jedna, proto je vyučování polodenní. Výsledky vyučovací na zdejší škole jsou mnohem lepší než v okolních školách. Jistě že zde působí poměrně větší vrozená inteligence u českých dětí.
Dětské časopisy: Žáci dostávají zdarma od ministerstva školství 22 výtisků „Mladého světa“, který je velmi oblíben. Nakladatel V. Pokorný z Brna zasílá zdarma 3 výtisky „Mládí“ a spolek sv. Rafaela 1 výtisk „Anděla strážného“.
- Účast mládeže na kulturním životě není žádná. Všechna mládež, jak dívčí, tak mužská, po vyjití školy odchází do měst na službu, ba ještě v době povinné docházky do školy, odchází do měst na službu, aby uhájila lépe své živobytí a z výtěžku své práce pomohla rodičům ve starostech o chléb.

7. *Počet učitelů na škole:
I diplomovaný, národnosti české, vydržovaný z ČSR a Rumun-
ska
I začátečník, národnosti rumunské, vydržovaný Rumunskem*

Statistika mimoškolní práce učitelů:

Školní rok	Přednášky	Loutkové divadlo	Besídky	Pobožnosti
1931/32	8	0	3	v neděli
1932/33	4	4	2	v neděli
1933/34	0	7	4	v neděli

8. *Sociální péče: Ve školním roce 1933 – 34 umožnil místní odbor spolku „Komenský“ v Praze Bubenčí darem 500 Kč první vánoční nadílku. Všechny děti československé školy byly poděleny látkou na šaty.*
9. *Počet učitelů a žactva od založení doplňovací školy 15. září 1929 do 15. září 1934 působili na zdejší škole 2 učitelé českoslovenští. Za tuto dobu prošlo školou 240 žáků.*

Otto Skála, učitel

Uvedený rukopis učitele Skály je cennou výpovědí o stavu českého vyučování v jedné z ryze českých vesnic v rumunském Banátu. Jelikož rukopis formálně splňuje úpravu školských výročních zpráv poskytovaných Československému ústavu zahraničnímu, můžeme jej považovat za dostatečně reprezentativní. Z analýzy tohoto dokumentu získáváme řadu důležitých informací – stav školství v Šumici v této době skutečně nebyl uspokojivý.⁵²

Patrně podobná situace nastávala i v jiných českých koloniích: vyučování se potýkalo s nedostatkem kvalifikovaných učitelů, nedostatečným zázemím a materiálním zajištěním, nedostatkem učebnic. Žádné zvláštní vyučovací metody používány nebyly – vyučování se přizpůsobovalo aktuálním situacím a stavům. Základním cílem bylo osvojení trivia a podpora českého národního cítění (v osvětové činnosti). Po absolvování školy pouze malá část žáků opouštěla své domovy a učila se řemeslům. Poskytnutí vyššího vzdělání bylo ovlivněno finančními možnostmi rodiny (někdy i celé obce) a bylo ojedinělé.

Život učitelů byl skromný. Byla to „elita“, ovšem velmi chudá, závislá také na deputátech od obce. Každý učitel byl duší celé české kolonie. Zastával zde řadu

⁵² K Šumici srov. NA Praha, fond ČÚZ, K 64-66, vystěhovalectví, Rumunsko, Československá doplňovací škola v Šumici – v Rumunsku; TAMTÉŽ, Menšinová statistika v obvodu Československého konzulátu v Kluži, 1937; F. KARAS, *Československá větev*, Díl 1; R. URBAN, *Čechoslováci*; J. FOLPRECHT, *Československé školské obce*; J. AUERHAN, *Čechoslováci*; S. KLÍMA, *Čechové*; J. SCHLÖGEL, *Dějiny českých osad*.

funkcí, z nichž některé byly náročně vykonatelné; zajišťoval často také styky s úřady a se starou vlastí.

Závěrem

Změny, ke kterým došlo v životě ryze českých vesnic od počátku kolonizace až do druhé světové války, proběhly výhradně v oblasti materiální kultury. Došlo k minimálnímu ovlivnění duchovní kultury a jazyka. Etnické vědomí také nebylo zasaženo, naopak, bylo každodenně posilováno a působilo jako důležitý prostředek proti asimilačním tendencím státu.

Čistě českými vesnicemi v Banátu byly zmiňované: Gernik, Svatá Helena, Biger, Rovensko, Eibenthal a Šumice, všechny v banátských horách. Vedle těchto ryze českých vesnic zde byly také osady, ve kterých naši krajané žili společně s Rumuny, Maďary a Němci. Jsou to osady Nova Ogradena, Klopodia, Lubková, Berzásca, Měřčina, Zlatica, Oršová Skajuš a další, převážně v banátské nížině. (V souvislosti s popisem života českých kolonistů v Banátu, v Rumunsku, bychom mohli narazit i na zmínku o českých krajanech mimo toto území – např. v Bukurešti a také Bukovině a v Besarábii.)

Jak již bylo mnohokrát zmíněno, první starostí prakticky všech našich vystěhovalců byla vždy stavba kostela a školy. Tento jev můžeme pozorovat už mezi náboženskými exulanty 17. a 18. století, kteří odcházeli do Polska, Německa, Uher a atd., tuto skutečnost můžeme vidět i u hospodářských emigrantů, kteří koncem 19. století odcházeli na území Polska, Ukrajiny, Jugoslávie, Bulharska i Rumunska (nemluvě i o vzdálených zemích, např. v Americe).

Veškeré české školy na území Banátu byly v době od svého založení obecní, a občané si učitelské síly vydržovali sami. Po vydání Aponyiho zákona (1910) byly tyto školy zestátněny a na některé dosazeni maďarští učitelé. V počátcích se vyučovalo pouze česky, potom maďarsky a česky, a od roku 1910 směla být čeština využívána jen jako řeč pomocná. Po první světové válce se školenské poměry vyvíjely poměrně příznivěji: rumunské úřady totiž povolily české vyučování v plném rozsahu a školy byly ponechány jako obecní. Tento stav trval jen velice krátkou dobu – mohlo se sice česky učit, ale byl nedostatek českých učitelů. Ještě před válkou bylo možné povolávat učitelé z Čech, v novém státě (část Banátu s českými obcemi po válce připadl Rumunsku) však zákon nedovoloval, aby na veřejných školách působili cizí státní příslušníci. Následkem toho zůstaly školy v ryze českých obcích v Šumici, Gerniku, Bigeru a Eibenthalu bez učitele a na Svaté Heleně působil jen jeden český učitel. Tento neudržitelný stav nemohl vydržet dlouho, a proto byly rumunské úřady nuceny školy zestátnit. Kde řádná výuka neprobíhala, tam byli dosazeni rumunští učitelé. Občané však byli srozuměni s tím, že jakmile dostudují první čeští učitelé, rumunští rodáci, budou umísťováni na českých doplňovacích školách. Skutečně také v Gerniku, Eibenthalu a Rovensku byli jako noví učitelé později jmenováni místní rodáci. Ačkoliv rumunské ministerstvo školství učinilo v roce 1929 výjimku a dovolilo, aby na českých školách

v Šumici a Svaté Heleně mohli vyučovat učitelé z Československa (přijalo je jako smluvní síly), učitelů byl i nadále nedostatek. Učitelé pracovali jako „doplňkoví“, tzn. pouze několik hodin denně učili český jazyk, zpěv a vlastivědu.

Hlavní vyučovací řečí na všech školách byla v době poválečné rumunština. Jenom v I. třídě mohlo být vyučováno v mateřštině, v ostatních třídách se česky vyučovalo jen v uvedených předmětech, ve stanoveném počtu hodin. Rumunské ministerstvo školství sice povolilo užívání českých učebnic, ale někteří školní revizoři a podrevizoři je zakazovali a v případě jejich používání hrozili učitelům tresty.

Srovnáme-li, jak bylo v této době postaráno ve školních otázkách o rumunskou menšinu v Československu, a jak o českou menšinu v rumunském Banátě, budou Češi znevýhodněni: pro Rumuny (kteří byli usazeni na pomezí Podkarpatska) zřídilo Československo celkem čtyři státní školy, v nichž se v 11 třídách vzdělávalo 1059 rumunských dětí. Kromě toho bylo zřízeno 18 zvláštních kurzů, kde byly rumunské děti připravovány na to, aby mohly navštěvovat řádné české obecné školy. Rumunské školy byly podřízeny zvláštnímu oddělení školského referátu v Užhorodě. Při vyučování se používaly rumunské učebnice a cvičebnice vydané v Rumunsku. Nákladem Československa však byly vydány nové rumunské čítanky a slabikář. Rovněž pokud jde o učitelský dorost, postupoval stát velmi liberálně: Rumuni – českoslovenští státní příslušníci mohli studovat na učitelských ústavech v Rumunsku a ministerstvo školství a národní osvěty v Praze jejich vysvědčení nostrifikovalo.

Česká menšina v rumunském Banátě sice také měla své školy, ale potýkala se s nedostatkem českých učitelů – vyučovalo se většinou rumunsky a používání českých učebnic se mnohdy zakazovalo. Rumunské školní úřady se také nestaraly o „zapatření českého učitelského dorostu“ a jako platné uznávaly jen vysvědčení z rumunských učitelských ústavů.

Co se týká spolkových činností a dalších důležitých činitelů v kulturním životě banátských Čechů – prioritou byly české knihovny. Téměř v každé české obci (kromě Gerniku) měli Češi vlastní knihovnu. Největší se nacházela v Eibenthalu. Zřízeny byly nejčastěji prostřednictvím darů od různých korporací z Československa. Při knihovnách existovaly čtenářské spolky a krajané odebírali i řady českých časopisů. Ve všech vesnicích byla „pěstována“ a udržována i česká národní píseň a někde (v Rovensku, Bigeru a Eibenthalu) existovaly i hudební kapely.

Udržování národnostního povědomí bylo mezi banátskými Čechy silně zakořeněné. Neasimilovali mezi okolní obyvatelstvo, jejich obydlí byla poměrně izolovaná od okolního světa. Banátské Češi si udrželi (prakticky dodnes) poměrně čistou češtinu, kterou hovořili. Její podklad je tvořen středočeským nářečím, které je spisovně češtině nejbližší. Místní Češi nepocházeli pouze ze středních Čech, ale toto nářečí jim všeobecně vyhovovalo, a proto se ujalo. Cizími prvky utrpěla čistota českého jazyka jen málo. (U české menšiny banátské nížině se však nezachoval tak čistý český jazyk jako v ryze českých, izolovaných obcích v banátských horách.)

Rovněž písně a lidové zvyky a obyčeje, které se zde udržovaly a předávaly z pokolení na pokolení, jsou přinesené z Čech už prvními přistěhovalci. Česká písnička zde byla posvátným odkazem předků. S největší oblibou se zpívaly písně „Není lepší jako z jara“, „Stojí v poli kříž“, „Když jsem vandroval, muzika hrála“ a další. Původní lidové je málo. Ze starých zvyků a obyčejů se zachovaly jen některé. Například pálení čarodějnic, svatojánské ohně, lití olova o Štědrý den, maškarní průvod během Masopustu, stavění máje atd. Ve všech obcích ale přetrvaly pěkné svatební zvyky, se všemi promluvami ženicha, družeb, rodičů atd.

Náboženstvím byli banátští Češi většinou římskými katolíci (kromě Svaté Heleny, kde byli převážně evangelici). Ve všech obcích byly vystavěny kostely, někde i fary (Eibenthal, Gernik). O duchovní správu však bylo postaráno nedostatečně. Pobožnosti musel zastávat často český učitel nebo vzdělanější osoba v obci.

Celkem je možné říci, že kulturní vyspělostí Češi značně převyšovali své okolí. České obce byly v mnohém vzorem všem ostatním: např. Rumuni se od Čechů naučili racionálněji obdělávat půdu, lépe vyrábět hospodářské produkty, spravovat své obce, pečovat o školy – a často se naučili i český jazyk.

Hospodářské a sociální poměry banátských Čechů byly prosté. Češi byli většinou chudí, s nepatrným hospodářským majetkem. Obyvatelé českých osad se živili většinou rolnictvím, potom dřevorubectvím a hornictvím. Řemeslem se živilo jen zhruba 5% všech českých obyvatel. Uvážíme-li však, že čeští vystěhovalci sem přicházeli jako chudí, kdy celý svůj majetek si přivezli s sebou na dřevěných trakařích a jejich peněžní hotovost byla skromná, musíme uznat, že výsledky jejich snah byly mimořádné. Banátský kraj příchodem Čechů jen získal.

Citelné změny do života celé Evropy a tedy i Banátu přinesla až druhá světová válka. Pro Čechy to znamenalo výkon rumunské vojenské služby na straně Německa. Konec 2. světové války přinesl nejen změny hranic (i pro Rumunsko), ale i velké přesuny obyvatel. Tak začala další etapa historie českých vesnic, spojená s reemigrací českých krajanů zpět do mateřské vlasti, a ta by mohla být významným článkem dalšího výzkumu.⁵³

Summary:

The Schools of Czech Minority in Romanian Banat – from their Establishment to the Outbreak of World War II

The submitted contribution deals with education of the Czech minority in Romania. The article monitors the period when the first Czech colonists came to Romanian Banat concentrating on their struggle for enlightenment and improving the school system up to the establishment of first Czech schools. It aims to show the legal background of Czech school system in Romania. The contribution also deals with the problems that the author processed for the collection of papers about the role of Czech schools abroad (with regard to the former Eastern block).

translated by Ilona Moravcová

⁵³ Tato studie vychází z disertační práce autorky s názvem *K počátkům a vývoji českého menšinového školství v zahraničí (s ohledem na země bývalého prosovětského bloku)*, PF UK, Praha 2002.